

դուժիններէն, կեանքը զինք կը մղէ, շարադրելու միջոց աւելի պատմելիքին ու ըսելիքին կը նայի քան զազափարաւ կանի մը. վէպն իրաւամբ աւելի շարժում և ընդլայնում կ'ուզէ քան ինքնամիտփում և կեդրոնացում. այն պատճառաւ հեղինակը կը շատցնէ անձերը և դէպքերը. կը հնարէ բազմաթիւ վայրեր իր ստեղծած անձերուն կեանքն ըմբռնել տալու համար: Իսկ արուեստագէտը կը զբաղի իր անհատական ներքին կեանքով. իրեն ներկայացած պատահական իրերը՝ ներքին յամար աշխատութեամբ, կը փոխակերպէ զազափարներու և զզացումներու որ կարենան զբզռել երազը կամ ֆանտազիան և այս եղանակով իր եսին մէջ ձեւացած տիեզերքն է որ իր տեսլականը կը կազմէ. արտայայտութեան մէջ ալ ստէպ բառ մը լոկ կը բաւէ համայն աշխարհ մը վերակրօնելու համար:

Այս երկու ընդդիմադիր զբաղան գործելակերպերը իրարու հաշտեցնել էական է վիպասան հեղինակի մը՝ որ արուեստագէտ կ'ուզէ ըլլալ և իր զբաղան գործը չկորսուիլ: Շիրվանզադէ աւելի վիպագիր ըլլալու փոյթ ըրած է. ըստեցաւ պարզն թէ այս տեսակետով և կրթբանական մասին որքան նուազ կարեւորութիւն տուած է. իր քով ուրիշ վիպագրէն կը մնայ միայն գործողութեան զգացումը:

Շիրվանզադէ 1905ին հնգամեայ ժամանակամիջոց մը Բարիզ բնակելէ վերջ գրեթէ դադարեցուցած է իր վիպագրի գործունէութիւնը. արդեօք կրնայ ասիկա նշանակութիւն մ'ունենալ իր զբաղան կեանքին նկատմամբ:

Ա. Անտոնեան 1911ին հրատարակած Շիրվանզադէի կենսագրութեան մէջ, հեղինակին գրած նամակներէ մէջբերումներ կ'ընէ, որոնց մէջ կան նաեւ այս տողերը. « ... Ռաֆֆի Պոռչեանը շատ ջուտով կորցրին իրանց հրապոյնը. ինչ ոգեւորութեամբ կարդացել էի Արովանին, Պատկանեանին, Նալբանդեանին, Նոյն արագութեամբ չքացան նրանք իմ ուղեղից, երբ ծանօթացայ Գօգօյին, Դոստօփանկուն,

Տօլստոյին, Տուրքէնիէվին, Լերմոնտովին, Պուշկինին, եւն. . . (Մ Ծ, որքան աղքատ, որքան ողորմելի թւաց ինձ հայ զբաղանութիւնը և որքան զուրկ գեղարուեստական արժեքից: Ինձ ապշեցրեց առանձնապէս հոգեբանութեան, նոյն իսկ տարրական հոգեբանութեան բացակայութիւնը հայ վէպի, մանաւանդ Ռաֆֆիի վէպերին մէջ » (էջ 36): Հիմայ երբ Շիրվանզադէ անդադարեալ իր վէպերուն մասին ալ, որոնք այլ եւս լրացած գործեր են, ինչ պիտի մտածէ արդեօք:

Հ. Կ. ՔԻՊԱՐԱՆԱՆ

ԳԻՏԱԿԱՆ

ՆԿԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ԵՒ ՔԱՌԱԳԱՅԹՆԵՐԸ

Atlantic ամսաթերթը իր վերջին թիւերէն մէկուն մէջ կը ներկայացնէ Alan Burroughs ի հետաքրքրական մէկ յօդուածը Գ. ճառագայթներու նկարչութեան մէջ կատարելիք ծառայութեան վերայ: Նախապէս արդէն Գերմանիոյ, Հունստայի և Ֆրանսայի մէջ գիտնականներ այդ նիւթով զբաղած էին, առանց սակայն եզրակացութեան մը յանգելու, որով անոնց աշխատութիւնը լոկ փորձ մնացած էր: Այդ մասնագէտները անկարելի կը նկատէին որ մեքենական զօրութիւն մը կարենայ ստուգել ինչ որ ուսումնասէր մը չէր կրցած հաւաստել. յետոյ կը համարէին նաեւ որ Ք ճառագայթները նկարներու փաստերը ըլլան, ենթադրելով թէ անոնք թափանցելով նկարին գունաւորչ նիւթերուն մէջ աւանդ փոխանցելու համար արկեց փորձերուն Հարվարտի համալսարանին մէջ Fogg Թանգարանի նկար-

ներուն վրայ, ուրիշ մասնագէտներու հրա-
նդութեան ներքեւ Այս փորձերը ցոյց
տուին թէ Ք ճառագայթները շատ մեծ
նպաստ կրնան տալ քննիչներու՝ նկար-
ներու վրայ եղած վերնպոկները (re-
touche) ճանչնալու, նկարներու թուա-
կանն և հարազատութիւնը, ինչպէս երբեմն
նոյն իսկ հեղինակը ճշդիւն համար:

Ք ճառագայթներու գործածութիւնը՝
նկարներու քննութեան համար, հիմնուած
է ճիշդ այն սկզբունքին վրայ որով ճա-
ռագայթագրութիւնը կ'ուրուագծէ տառա-
կաններու ստուերները՝ իրենց անթափանց-
կութեան համեմատ. այսպէս ցոյց կու
տայ նկարին գունատրիչ նիւթերը կազ-
մող տարրերուն զանազան խտութիւնը:

Fogg Թանգարանի փորձերուն առա-
ջին եզրակացութիւնը այն եղաւ՝ որ Ք
ճառագայթները ոչ մէկ խաթարում կամ
այլափոխութիւն առաջ կը բերին պատ-
կերներու վրայ, բան մը՝ որմէ շատերը
կը վախէին:

Երեք տարբեր նկարներ (մին տամկա-
նկարի յատուկ գոյներով պատրաստուած.
երկրորդ մը իւզաների՝ և ջնարակով օծ-
ուած, վենետիկեան զարդոյն համեմատ.
իսկ երրորդն ալ պատրաստուած հիմայ
վաճառման դրուած գոյներով) երկար ա-
տեն ենթարկուեցան ճառագայթագրու-
թեան համար հարկաւոր եղածն շատ
աւելի զօրաւոր ճառագայթի մը. ապա
բաղդատելով զանոնք իրենց միւս օրի-
նակներուն հետ՝ որ ճառագայթի չէին
ենթարկուած, տեսնուեցաւ որ բնաւ այ-
լափոխութիւն չին կրած. ասով կը հաս-
տատուէր անուանի բնաբաններու ըսածը
թէ Ք ճառագայթներուն մէջ պատկերնե-
րուն փնասող բան մը չկայ:

Խոսք վերածնունդի արուեստով տախ-
տակի վրայ նկարուած վաթսուն իւզա-
ներկ ու ջրաներկ պատկերներ ենթար-
կուեցան այս փորձերուն և որոշ կերպով
տեսնուեցաւ թէ հինգ հատը պարզապէս
նմանողութիւններ էին, վեց հատը նկար-
ուած էին Cennini-ի արուեստով, (ինչ
որ կ'աւանդուի Fogg-ի արուեստանոցին

մէջ): Այդ ընդօրինակութեանց երկուքն
արդէն որդնակեր փայտի վրայ նկարուած
էին: Ուրիշ մը շատ ճարտար բաղակցու-
թիւն մը կը մատնանշէր երկու տեսակ
արուեստի, հին նկարչութեան՝ խորքին
մէջ, իսկ մակերեսին վրայ նոր նկար-
չութեան, բայց այնքան լաւ յաջողած որ
1400-ի հարազատ դիմանկարի տպաւո-
րութիւն կը թողուր: Ծառագայթագրու-
թիւնը ցցուց նաեւ թէ ինչպէս ճարպիկ
արուեստագէտը ջանացած էր գործածել
հին գոյներու նման հանքային կարմիր
մը և զգուշացած էր պարզ սպիտակը
գործածելէ:

Տեսնուեցաւ նաեւ թէ ինչպէս հին հա-
մարուած ուրիշ նկար մըն ալ իրապէս
արդի նմանողութիւն մ'էր, սակայն այնպէս
լաւ գծուած 1300-ի Սիենական զարդոյ
ոճին վրայով, որ Թանգարանին տնօրէն-
ները չէին ուզեր հաւատալ թէ ան բնա-
գիր չէր: Մակերեսին ճաթտուցները,
մամանակի հետքերը, երանգը, ոճը, ամէն
բան կարծել կու տային թէ բուն հին հա-
րազատ գործ մ'է: Ք ճառագայթները
երեւան՝ հանեցին ճշմարտութիւնը ամե-
նաստոյգ կերպով ցուցնելով անոր ան-
հարազատութիւնը:

Մէկը կրնայ մտածել թէ հին գոյներու
ճարտար բաղադրութիւն մը անկարելի չէ
որ չխաթէ արուեստագէտներու հետախոյզ
աչքերը. ըսեմ սակայն թէ մինչև ցարդ
կատարուած փորձերը մեզի հակառակը
փաստեցին. օրինակ մը միայն թող հաս-
տատէ ըսածնիս: Ambrogio Lorenzetti-
նի բնագիր մը բաղդատուեցաւ իր ամե-
նայաջող մէկ ընդօրինակութեան հետ, որ
անկարծելի հաւատարմութեամբ պատկե-
րացուցած էր բնագիրը, անոր ամէն մա-
նրամանաւորութիւններով, նմանցնելով մինչև
անգամ ամենաբարակ պատուածքներն
ու քերթուած մասերը: Այդ Ք ճառա-
գայթներու տակ այդ պատկերը նոր կեր-
պարանք մը ստացաւ. բնագիրն մէջ տես-
նուեցաւ. նկարչին արուեստի հանճարը.
մինչդեռ ընդօրինակութեան մէջ շրջածիւր
գծերը վարանած ձեռք մը կը մատնանը-

չէին, վրձինի զարկերը տարտամ էին, գոյները անհաւասար կերպով բաշխուած։ Նոյն բնագրին ուրիշ օրինակութիւն մըն ալ ճիշդ այդ թերութիւնները ցոյց կու տար, բայց տարբեր աստիճանով, այնպէս որ կ'ապացուցանէր թէ այդ երկու ընդօրինակութիւնները՝ արտաքուստ իրարու այնքան նման, իրապէս երկու տարբեր նկարիչներու գործ էին։

Սոյն ամենափայլուն արդիւնքն ունեցաւ Բիւզանդական, իտալական և Ֆլա-մինկ պատկերներու վրայ կատարուած ուրիշ փորձերու շարք մը։

Այսու հանդերձ դեռ կարելի չէ իրենւարդիւնը այդ փորձերուն, որոշակի յայտարարել հին նկարիչներու արուեստի յատկանիշը կամ ընդող նկարագիրը։ Այսչափ միայն կարելի է ըսել որ ճառագայթազրուծեամբ մեր առջեւ կը պարզուին նկարին նախնական ուրուագիծը՝ որ երանգներու տակ պահուած է, աչքի անտեսանելի վրձինի զարկերը, նկարուած ժամանակամիջոցին պատկերին շարադրուած թեան կրած փոփոխութիւնները, գործածուած նիւթերուն տեսակներն ու յատկութիւնները և նոյն իսկ արուեստագէտներու անձնական ոճն ու աշխատութեան եղանակը։

Քի ճառագայթները ամենաստույգ կը յայտնեն մեզ հնագոյն պատկերի մը վերայ՝ դարերու շրջանին եղած հպումներն ու փոփոխութիւնները։ Հիտաքքըրական և Ֆլամինկ պատկերի մը վրայ կատարուած ըննութիւնը. կաղնիէ բարակ տախտակի երկու երեսներու վրան ալ նկարուած պատկեր մըն էր և ընծայուած Gérard David ի. ճառագայթազրուծիւնը ցոյց տուաւ թէ երկու երեսին պատկերներն ալ երկու երկու հեղ նկարուած էին, մէկ երեսին առարկայն բոլորովին փոխելով, բնագրին նկարուելէն քանի մը տարի վերջ. իսկ միւս երեսի պատկերին կրած փոփոխութիւնները համեմատաբար քիչ էին. նկարուած անձին ձեռքերը՝ որ բնագրին մէջ կարեկցութեան ձեռով մը դէպ ի վար՝ պատկերին մէկ անկիւնը խո-

նարհած էին, երկրորդին մէջ փոխած էին իրենց դիրքը. զուլսը ծածկողը քողը՝ նոյնպէս փոխուած էր և զուլսին ալ կրկին նկարուած բայց այնպիսի կէտի մը վրայ՝ որ ծածկած էր եպիսկոպոսին զգեստին մէկ ծայրն, որ կը գտնուի նաեւ նուիրողին դիմագիծը. նոյնպէս հիմայ տեսանելի զինանշանը իր ներքեւ ունի ուրիշ մըն ալ աւելի փոքր ու պարզ։ Ոչ մէկ մասնագէտ, որքան ալ փորձառու ըլլար իր արուեստին մէջ, պիտի չարհար ճառագայթներու օգնութեան տեսնել այս տեսակ հպումներու և նորոգութեանց թաքուն գաղտնիքները։

Ասոնց խուզարկու գործիւնը չի սահմանափակուի միայն լաթի կամ փայտի վրայ նկարուած պատկերներուն, այլ նոյն փորձերու ենթարկուեցան նաեւ մոմի վերայ աշխատուած Յունա-Հռովմէական պատկերները, պղինձի վրայ իւզանկար մը, մանրանկար ձեռագիր մը, հին գրքի կողք մը. այս բոլորը մեր առջեւ կը բանան Քի ճառագայթի գործածութեամբ ապագայի համար նորանոր գիտերու խոստումնալից ասպարէզ մը։

Ասով սակայն չենք ուզեր հաստատել թէ Քի ճառագայթներն ամենահասա և անսխալ միջոց մ'ըլլան ամէն ճշմարտութիւն յայտնելու. ինչ ինչ աննպաստ պայմաններու մէջ, այսպէս երբ չափազանց թանձր նիւթ մը կը գտնուի նկարի ոճ և է խաւի մէջ, ծառայութիւն մը չեն մատուցաներ, նոյնպէս կրնան արուեստագէտներու սխալ մեկնութեանց առիթ տալ. բայց ասոնց պատահական արգելքներ են ու չեն խափաներ որ փորձագէտներու և ուսումնասէրներու մեծ օժանդակութիւն չընծայեն։

Միեւնոսի ապագան միայն պիտի ցուցնէ թէ Քի ճառագայթները պիտի կարենան արդեօք որոշել փայտին հնութիւնը, թէ երկու կամ քսան կամ յիսուն տարիներու տարբերութեամբ ժամանակամիջոցներու մէջ կտաւին վրայ յաջորդաբար դրուած գունաւորիչ նիւթերու խաւերուն տարբերութիւնը ինչ է. թէ արդեօք կա-

րելի՞ է ստուգել կտախն ժամանակն իր հիւսուածներու կազմութենէն. թէ զգալի տարբերութիւն մը կ'ա՞յ արդեօք ժիթ դա՞րու սկիզբէն մինչեւ 1880ի գոյներուն ու հիմայ՝ մեր օրերը շինուածներուն մէջ. և թէ պիտի կարենան արդեօք այդ ճա՞ռագայթները՝ գոնէ մասամբ, վեր հանել նախկին նկարիչներու արուեստին գազտ-նիբը:

Եթէ Fogg թանգարանի փորձերը ուրիշ արդիւնք ալ չունենային բայց եթէ գէթ յայտնել վերածնունդի նկարի մը ու

ի դարու նկարի մը տարբերութիւնը, արդէն իսկ ծառայութիւնը մեծապէս գնա՞հատելի պիտի ըլլար: Բայց անոնց արժէքը շատ աւելի է, քանի որ մեզի շատ մը կարելիութիւններ յայտնեցին զոր նըկարչութիւնը պիտի օգտագործէ: Ճառագայթագրութիւնը անկարելի է որ կարենայ գեղեցկագիտական դատաստանին տեղը բռնել. բայց շատ պիտի նպաստէ ստանալու այն ծանօթութիւնները՝ որոնց վըրայ այդ դատաստանը կը հիմնուի:

* * *

ԱՅԼԵԼԻՆԻՔ

ՀԱՅ ՆՈՐԱԳՈՅՆ ԿՕՄՊՕԶԻՏՈՐՆԵՐ

(20-րդ դար)

Բ Ա Գ Ո Ւ

(Շարունակութիւն տես Բազմազէպ, 1926 էջ 367)

ՀԱՅ ԵՒ ՕՏԱՐ ՄԱՄՈՒԼՆ ԱՆՏՅՈՒ ՄԱՅԻԼԵԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

Բ.

Հայ և օտար մամուլը տարիներ ընթացքում տեւել է Անտ. Մայիլեանի գործունէութեան և նրա աշխատանքների մասին մի շարք գնահատականներ, որոնցից առաջ ենք բերում հետեւեալները միայն.

1. «Бакинские Эхо», 1908 №. Դեկտ. 31.

«... Հանգուցեալ Քր. Կարա-Մուրզայից յետոյ խմբական կազմակերպական գործն աւելի լայն ծաւալ է ստանում. հռահդուն պիտները 17 տարուց յետոյ թողնում է իր ետեկց յաշորդներ, որոնցից մէկն է և Անտոն Մայիլեանը... պիտի եկատեմ, որ Ա. Մայիլեանն օժտւած է խմբապետական և երաժշտական ընդունակութիւններով. բացի այդ նա աչքի է ընկնում իր անսպառ ջանասիրութեամբ և մեծ սիրով դէպի իր արւեստը և այդ իրաւունք է տալիս ինձ հաւատալու, որ նա հայ ժողովրդի մէջ քառաձայն երգի տարածման գործում մեծ դեր պիտի խաղայ...»:

Պ. Կ. Մուրզա

2. «Յուշարար», 1908, N. 10

«... Մի բան, որ կազմում էր երեկոյթի «միլիը», դա երգ. ուսուցիչ Պ. Մայիլեանի գրած մանկական օպէրան էր՝ «Գիւլնազ տատի հէթիաթը»: Դա մի նորութիւն է մեզանում և պէտք է տեսել՝ հետաքրքրական նորութիւն, ուստի մենք կը ցանկանայինք մի փոքր կանգ առնել այդ